

УДК 331./5(477)
ББК 65.24(4Укр)
Р64

Автори:

Близнюк В.В. (1.1;1.3;1.4;3.3;5.5), Петрова І.Л. (вступ, 1.2, розділ 2 (2.1; 2.2; 2.3; 2.4; 3.1; 5.3)), Гук Л.П. (1.2;3.2), Галустьян Ю.М. (1.4;4.3), Юрик Я.І. (3.3;3.4), Жовнір С.М. (3.5), Куліков Г.Т. (4.1), Монастирська Г.В. (1.2;4.2), Гречан А.П. (5.1), Колос І.В. (5.1), Лавриненко Л.М. (5.2), Біліченко С.П. (5.2), Кагляк О.В. (5.3), Перегудова Т.В. (5.4).

Рецензенти:

д-р екон. наук Дмитренко Г.А. (Університет менеджменту освіти НАПН України – Київ)
д-р екон. наук Ємельяненко В.Г. (Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана – Київ)
д-р екон. наук Лісогор Л.С. (Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України – Київ)

Затверджено до друку Вченою радою ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»(протокол № 110 від 11 листопада 2014р.)

P64

Розвиток соціально-трудової сфери України: теорія, практика, перспективи: кол. монографія / за ред. д.е.н., проф. І.Л. Петрової, к.е.н. В.В.Близнюк ; НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». – К., 2016. – 326 с. : 58 табл., 51 рис.

ISBN 978-966-02-7901-8

У роботі виявлено інституційні пастки становлення соціально-трудової сфери українського суспільства, обґрунтовано засади їхнього подолання, визначено вектори зміни соціально-трудових відносин на ринку праці за умов становлення економіки знань. Здійснено аналіз суперечливих тенденцій функціонування ринку праці (взаємодії його формальної та неформальної, традиційної та інноваційної, гнучкої та жорсткої складових, внутрішньої та зовнішньої мобільності). Авторами вперше дано оцінку жорсткості захисту зайнятості в Україні у світлі міжнародних порівнянь, розроблено напрями необхідних інституційних перетворень. Висвітлено роль заробітної плати як регулятора ринку праці, гостроту її диференціації в Україні, визначено невідкладні кроки з удосконалення системи оплати праці, зокрема у бюджетному секторі. Обґрунтовано пріоритетні напрями реформування освітньої підсистеми соціально-трудової сфери. Важливими компонентами дослідження стали питання подолання втрат, викликаних недосконалістю системи охорони здоров'я, підвищення якості життя.

Для науковців, органів державної та виконавчої влади, викладачів, аспірантів та студентів економічних спеціальностей, а також усіх, кого цікавлять проблеми розвитку соціально-трудової сфери в Україні.

УДК 331./5(477)
ББК 65.24(4Укр)

ISBN 978-966-02-7901-8

© Національна академія наук України, 2016
© ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2016

Реформування системи оплати праці має здійснюватися як мінімум за трьома напрямками: перегляд та вдосконалення розрахунку прожиткового мінімуму, індексація заробітної плати відповідно до зростання індексу споживчих цін та реформування оплати праці у бюджетному секторі. На наше глибоке переконання, доцільно розробити методологічні засади галузевих стандартів оплати праці. На першому етапі слід переглянути істотну необґрунтовану диференціацію в оплаті праці у бюджетному секторі та запровадити галузеві стандарти та галузеві гарантовані розміри мінімальної заробітної плати. До розміру мінімальної заробітної плати не можна включати стимулюючі та компенсаційні надбавки, оскільки це значно зменшить розмір зарплат.

Таким чином, секторальні зміни в економіці України, обумовлені як зовнішніми, так і внутрішніми детермінантами, яскраво проявляються у індикаторах соціально-трудової сфери. Вони характеризуються несформованістю передумов постіндустріального розвитку, галузевими диспропорціями, сировинною орієнтацією експорту, недосконалою конкуренцією та існуванням великих монополій, низьким рівнем інновацій, високим рівнем зношування основних виробничих фондів, неефективним використанням робочої сили. Усе це впливає на функціонування ринку праці та соціально-трудові відносини між роботодавцями та найманими працівниками. Продовження цих тенденцій не сприятиме формуванню та становленню принципів суспільства знань, а призводитиме до деградації наявного людського потенціалу. Тому набуває пріоритету теоретичне усвідомлення необхідності структурних змін та розроблення на цій основі практичних рекомендацій, які дозволять пом'якшити негативні наслідки та убезпечити настання більшості з них.

1.2. Європейські перспективи розвитку соціально-трудової сфери України

Формування соціально-трудової сфери в Україні відбувається в умовах реалізації основної зовнішньоекономічної стратегії – інтеграції країни до Європейського Союзу. Український ринок праці функціонує як складова міжнародного ринку праці, зокрема в частині його європейського регіону¹⁷. На сучасному етапі відбувається поглиблення міжнародного поділу та спеціалізації праці, які обумовлюють необхідність міцних і стабільних коопераційних зв'язків. Значно інтенсифікувалися міграційні потоки, значні масиви

¹⁷ Петрова І.Л. Ринок праці. Соціальні наслідки Євроінтеграції України. – К. : Фонд Фрідріха Еберта, 2012. – 16 с.

робочої сили використовуються у транснаціональних організаціях. Орієнтирами розвитку кожної країни є міжнародні стандарти, що базуються на загальнолюдських цінностях. Це вимагає розроблення нового підходу до розвитку національної СТС як відкритої системи, адаптованої до особливостей та стандартів функціонування країн ЄС. Базовими орієнтирами інтегративного процесу, на думку авторів, мають стати ключові вимоги нової парадигми суспільного розвитку – економіки знань, а його умовами - запровадження в Україні концептуальних принципів гідної праці. У європейських країнах сформувалося уявлення про пріоритети економіки знань, які визначають випереджальний розвиток науки, освіти, сектор інформаційних технологій та охорону здоров'я. Частка економіки знань у країнах Західної Європи становить 35%, вона зростає швидше валового продукту, що створює імпульси піднесення інших галузей. Частка людського капіталу в національному багатстві цих країн сягає 79%. Натомість в Україні комплекс галузей економіки знань (науки, освіти, сектора інформаційних технологій та охорони здоров'я) зазнає суттєвих втрат, що стримує можливість подальшого розвитку. Зауважимо, що складові соціально-трудової сфери є змістовно і структурно пов'язаними з економікою знань, а забезпечення гідної праці є головною умовою її реформування.

Для оцінки стану СТС України та проведення її порівняння з СТС європейських країн була сформована система показників, яка містить:

- інтегральні показники стану СТС;
- індикатори стану і динаміки ринку праці (зайнятість й безробіття);
- індикатори рівня життя (оплати праці і рівня життя населення);
- індикатори соціальної сфери – базових галузей соціально-культурного комплексу (освіта, охорона здоров'я).

Інтегральними індикаторами розвитку СТС насамперед є макроекономічні показники, індекси соціального й людського розвитку окремих країн (табл. 1.5).

Індекс соціального розвитку (The Social Progress Index) – це комбінований показник, що вимірює рівень суспільного благополуччя і соціального прогресу в країнах світу. При визначенні успіхів тієї або іншої країни у соціальному розвитку враховуються понад 50 показників, об'єднаних у три основні групи: базові потреби людини (харчування, доступ до основної медичної допомоги, забезпечення житлом, доступ до води, рівень особистої безпеки); засади благополуччя людини (доступ до базових знань і рівень грамотності населення, доступ до інформації і засобів комунікації, рівень

охорони здоров'я); можливості розвитку людини (рівень особистої і громадянської свободи, забезпечення прав і можливостей реалізовувати свій потенціал). У 2014 р. Україна зайняла 62 місце серед 132 країн, випередивши такі країни регіону, як Росія, Грузія, Молдова за рахунок високих показників у доступності продуктів і базовій медичній допомозі, проте суттєво поступившись країнам ЄЕС, США і Норвегії¹⁸.

Таблиця 1.5

Інтегральні індикатори, що характеризують СТС

Країна	Індекс соціального розвитку 2014 р.		Індекс людського розвитку 2013 р.		Індекс якості життя – середина 2014р.	Міжнародний індекс щастя 2012 р.		Очікувана тривалість життя, років у 2012 р.
	(The Social Progress Index)		(Human Development Index)		(Quality of Life Index for Country)	(Happy Planet Index)		(Life Expectancy Index)
	Позиція у рейтингу	Значення індексу	Позиція у рейтингу	Значення індексу		Позиція у рейтингу	Значення індексу	
Україна	62	64,91	84	0,734	20,07	87	5,057	68,8
Країни Європи								
Білорусь	58	65,2	53	0,86	72,85	66	5,504	70,6
Іспанія	21	80,77	27	0,869	121,24	38	6,322	81,6
Люксембург	x	x	21	0,881	x	19	7,054	80,1
Молдова	81	60,12	114	0,663	x	53	5,791	69,6
Німеччина	12	84,61	6	0,911	186,61	26	6,672	80,6
Норвегія	5	87,12	1	0,944	160,51	2	7,655	81,3
Польща	27	77,44	35	0,834	97,91	51	5,822	76,3
Португалія	22	80,49	41	0,822	122,57	85	5,101	79,7
Росія	80	60,79	57	0,778	23,02	68	5,464	69,1
Словаччина	24	78,93	37	0,83	103,92	46	5,969	75,6
Словенія	18	81,65	25	0,874	121,3	44	6,06	79,5
Угорщина	32	73,7	43	0,818	85,23	110	4,775	74,6
Чехія	23	80,41	28	0,861	119,9	39	6,29	77,8

Джерело: за даними Євростату.

Індекс людського розвитку (Human Development Index) – комбінований показник, що характеризує розвиток людини, який щорічно складається ПРООН і використовується для спеціальної серії доповідей ООН про розвиток людини. Суспільний розвиток, згідно з концепцією ІЛР, оцінюється не тільки за національним доходом, а й за досягненнями у галузях здоров'я

¹⁸ Quality of Life Index for Country 2014 Mid Year [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp

й освіти, в подоланні соціально-економічної нерівності. За підсумками 2013 р. Україна зайняла 83-тє місце у світі. І хоча з 1990-го по 2013 рр. цей індекс для нашої країни підвищився на 0,029 пункту, в усьому світі він виріс на 0,105 пункту¹⁹.

Індекс якості життя (Quality of Life), який розраховується міжнародною дослідницькою організацією Numbeo, дозволяє порівнювати інформацію про якість життя в містах: вартість проживання, купівельна спроможність, доступність житла, якість системи охорони здоров'я, забруднення повітря, води та ін.²⁰.

Всесвітній індекс щастя (The Happy Planet Index) — комбінований показник, що вимірює досягнення країн світу з точки зору їх здатності забезпечити своїм громадянам щасливе життя. Індекс, встановлений як альтернатива Індексу людського розвитку, вимірює показники задоволеності жителів країн і середню тривалість їх життя у співвідношенні з кількістю споживаних ними природних ресурсів. У 2012 р. Україна опинилася на 87-й позиції серед 151 країни, тобто нижче за середній рівень²¹.

Індекс рівня тривалості життя (Life Expectancy Index) публікується у спеціальному звіті ООН «Оцінка тенденцій розвитку світового населення» і вимірює середню очікувану тривалість життя в країнах світу. Він є індикатором широкого спектра, що характеризує СТС (умови життя, соціальну політику, соціальний захист)²².

Індикатори ринку праці перш за все віддзеркалюють рівні зайнятості та безробіття населення. Для досягнення стійкого зростання в майбутньому Європейська Комісія розробила стратегію «Європа – 2020». Пропонується п'ять основних напрямів діяльності, якими варто керуватися європейським державам: зайнятість; дослідження та інновації; зміна клімату та енергетика; освіта; боротьба з бідністю. Такий підхід стосується усунення безробіття, забезпечення гідної праці, поліпшення якості життя. Для реалізації стратегії «Європа – 2020» поставлено такі цілі у сфері соціально-трудових відносин:

– 75% населення у віці від 20 років до 64 років повинні бути працевлаштовані (табл. 1.6);

¹⁹ Human Development Report 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>

²⁰ Quality of Life Index for Country 2014 Mid Year [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp

²¹ World Happiness Report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unsdsn.org/wp-content/uploads/2014/02/WorldHappinessReport2013_online.pdf

²² Life Expectancy Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/>

- 3% ВВП має бути інвестовано в дослідження і розробки;
- частка учнів, які кинули школи, не повинна перевищувати 10%. Не менше 40% молоді повинні мати вищу освіту;
- скорочення на 20 млн числа людей, які можуть опинитися за межею бідності.

Таблиця 1.6

Динаміка рівня зайнятості в Україні та деяких країнах ЄС

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	Цільове значення на 2020 р. (згідно зі стратегією «Європа 2020»)
Країна									
Україна	55,8	56	56,7	57,9	59,3	58,4	59,6	56,6	
ЄС (28 країн)	:	66,7	67,4	68,9	70,3	68,6	68,4	69,2	75
Чеська Республіка	71,0	71,6	70,1	71,2	72,4	70,4	71,5	73,5	75
Німеччина	68,8	68,8	68,8	71,1	74,0	74,9	76,9	77,7	77
Естонія	66,6	68	70,3	75,9	77,1	66,8	72,2	74,3	76
Греція	61,9	62,5	63,9	65,6	66,3	63,8	55	53,3	70
Франція	67,8	68,7	69,6	69,4	70,5	69,3	69,4	69,9	75
Латвія	63,5	66,5	67,9	73,2	75,4	64,3	68,1	70,7	73
Литва	65,6	67,2	69,3	71,3	72,0	64,3	68,5	71,8	72,8
Угорщина	61,2	61,4	62,1	62,6	61,5	59,9	61,6	66,7	75
Польща	61,0	57,4	57,3	60,1	65,0	64,3	64,7	66,5	71
Румунія	69,1	63,3	63,5	64,8	64,4	64,8	64,8	65,7	70
Швеція	77,7	78,5	77,4	78,8	80,4	78,1	79,4	80,0	80

Джерело: дані Євростату та Держстату України.

Рівень зайнятості в більшості країн ЄС у період 2000–2014 рр. зріс у середньому на 2,2 в.п. В Україні цей показник збільшився лише на 0,8 в.п., а його значення залишається найнижчим серед європейських країн (крім Греції, де криза призвела до різкого падіння рівня зайнятості та зростання безробіття). Дані Євростату демонструють зростаючий розрив у рівні зайнятості між більш стабільними північноєвропейськими країнами та охопленим економічною кризою півднем Європи.

Рівень безробіття в Україні становив 9,3 % у 2014 р., що відповідає значенню цього показника в країнах ЄС, який у середньому становив 9–10 % (рис. 1.1).

Як видно з рис. 1.1, рівень безробіття в ЄС варіюється. Так, в Італії та Франції він досяг 12,7 і 10,3%, у Норвегії та Німеччині – 3,5 та 5%, у Греції та Іспанії – відповідно 26,5 та 24,5 % економічно активного населення. Для по-

долання нерівності аналітики МОП вважають, що країни Європи, найбільш постраждалі від кризи, повинні відмовитися від політики жорсткої економії та перейти до заходів із цілеспрямованої підтримки ринку праці.

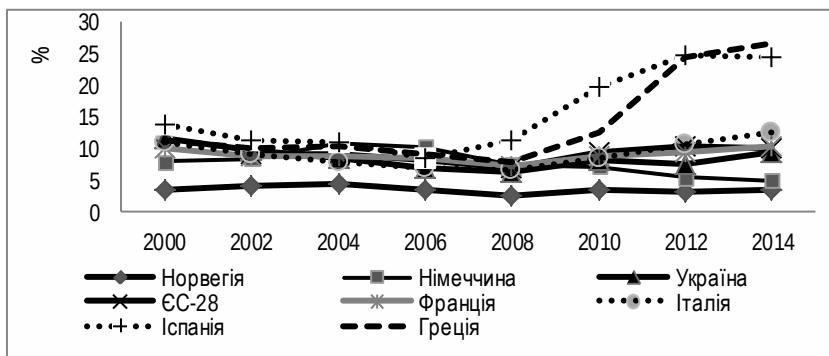

Рис. 1.1. Рівень безробіття в Україні та деяких країнах ЄС

Джерело: дані Євростату та Держслужби статистики України

Показники макроекономічного розвитку характеризують СТС та ефективність використання трудового потенціалу. В ЄС-15 падіння ВВП під впливом кризи 2009 р. було таким же, як у середньому по ЄС, але в різних країнах воно спричинялося різними факторами. Одні країни на кризу відреагували великим спадом зайнятості при збереженні або навіть збільшенні продуктивності праці. Пріоритетом інших країн було збереження існуючого рівня зайнятості, за цих умов спостерігалось зниження продуктивності праці (рис. 1.2).

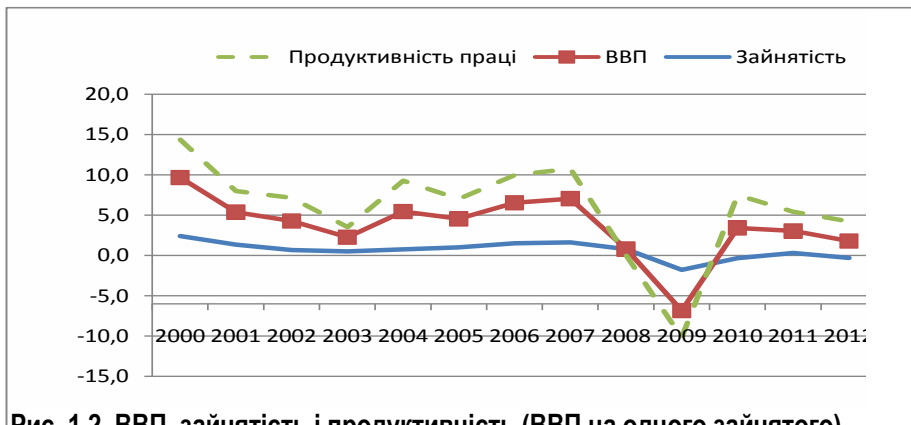

Рис. 1.2. ВВП, зайнятість і продуктивність (ВВП на одного зайнятого) в ЄС-15 (%), зміна порівняно з попереднім роком)

Джерело: Eurostat, National Accounts.

Великі відмінності між країнами щодо змін у рівні зайнятості протягом рецесії лише почасти можна пояснити масштабами спаду ВВП. Іншими факторами, важливими для змін у сфері зайнятості, є збереження робочих місць при зниженні продуктивності, скорочення робочих годин або за рахунок заходів державної політики (схеми зайнятості неповний робочий час), або за рахунок заходів, що вживалися роботодавцями за згодою з профспілками (скорочення заробітної плати, вимушені неоплачувані відпустки тощо).

У більшості країн ЄС-15 продуктивність праці після кризи 2009 р. зростала (рис. 1.3), тоді як в Україні залишалась найнижчою серед новоінтегрованих країн.

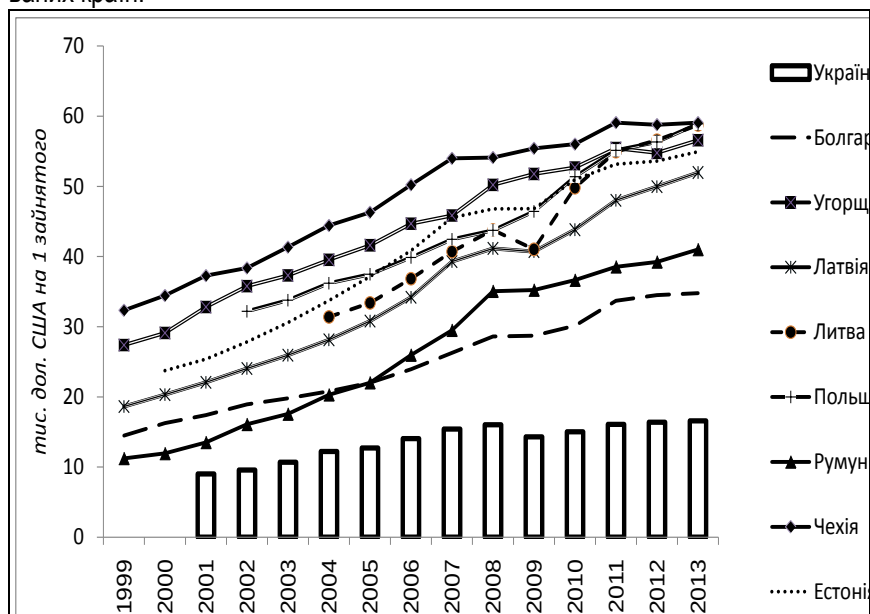

Рис. 1.3. Продуктивність праці (ВВП на одного зайнятого) в Україні та деяких країнах ЄС

Джерело: United Nations Economic Commission for Europe.

Розглянемо макроекономічні показники та індикатори ринку праці європейських країн в галузевому розрізі.

Частка сільського, лісового господарства та рибальства у загальній доданій вартості в ЄС-15 та країнах, які приєдналися до ЄС, за період 1999–2012 рр. істотно зменшується (рис. 1.4).

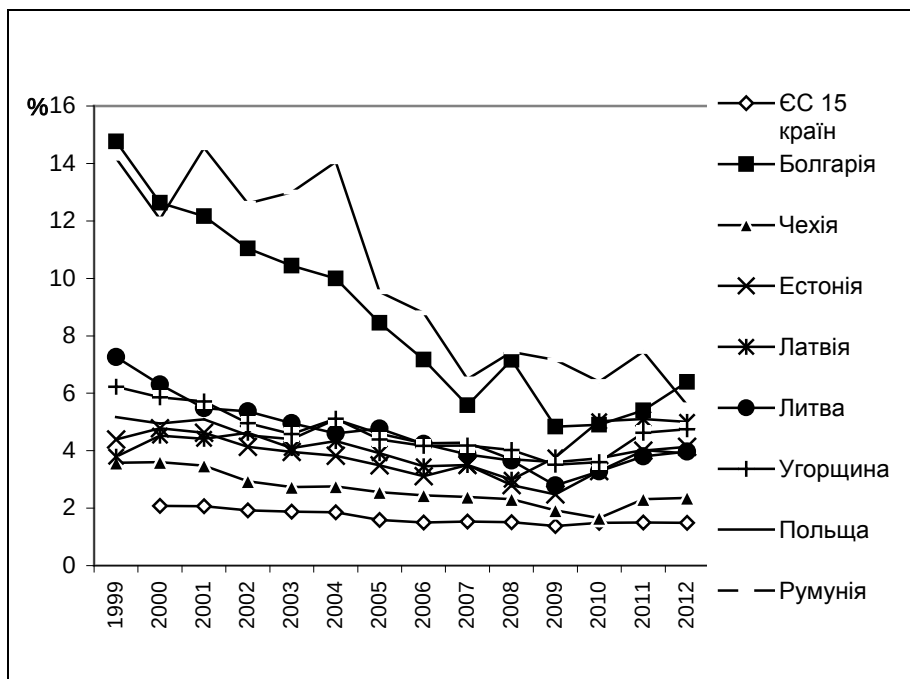

Рис. 1.4. Частка ВДВ сільського, лісового господарства та рибальства в загальному обсязі доданої вартості

Джерело: Eurostat, National Accounts.

В ЄС-15 вона становила 2,08% у 2000 р. і знизилася до 1,49% у 2012 р. Найнижчі значення показника в Чехії, де він зменшився з 3,58 до 2,36%, найвищим цей показник є для Румунії та Болгарії, але і в цих країнах спостерігалася різке падіння частки ВДВ сільського, лісового господарства та рибальства в загальному обсязі доданої вартості протягом 1999–2012 рр. Зауважимо, що в Румунії майже половина зайнятих (42,1%) у 1999 р. працювала в сільському господарстві, проте в 2011 р. цей показник становив 27,5 % зайнятих. У Болгарії частка зайнятих у сільському господарстві також значна, але за загальною тенденцією вона зменшилася з 21,1% у 2000 р. до 17,1% у 2012 р. Тільки в Латвії частка ВДВ сільського господарства збільшилась на 1,21 в.п. і досягла в 2012 р. 5%, що є досить вагомим значенням для країн ЄС-15, хоча кількість зайнятих у сільському господарстві Латвії зменшилася майже удвічі.

Щодо продуктивності праці в галузі сільського, лісового господарства та рибальства, то мало місце зростання за період 1999–2012 рр. (рис. 1.5).

Так, у Латвії продуктивність праці в сільському господарстві з 1999 р. до 2012 р. зросла в 4,7 раза, в Литві – в 2,9 раза, а в Естонії та Румунії майже в 2,5 раза. Незначний спад продуктивності спостерігався в період кризи 2009 р., але наочною є загальна тенденція до зростання продуктивності праці в галузі сільського господарства для всіх країн ЄС-15.

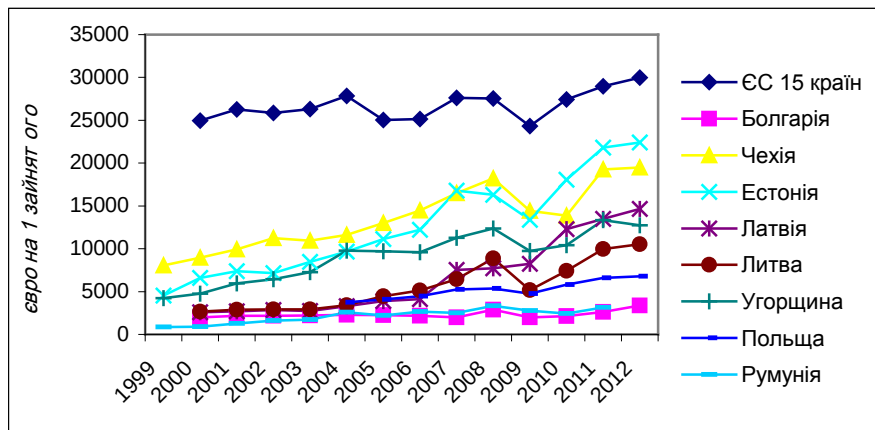

Рис. 1.5. Продуктивність праці в галузі сільського, лісового господарства та рибальства

Джерело: Eurostat, National Accounts.

Частка обробної промисловості в доданій вартості країн ЄС-15 варіювалася упродовж усього періоду (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Частка ВДВ обробної промисловості в загальному обсязі доданої вартості

Країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Болгарія	14,0	14,9	15,4	16,0	15,2	16,3	16,3	17,4	15,4	15,5	14,5	16,4	16,7
Чехія	25,9	25,9	24,6	23,9	25,3	25,5	25,6	25,7	24,3	22,6	23,0	24,0	24,7
Естонія	17,0	17,7	17,4	17,4	16,7	16,5	16,5	16,0	15,7	14,2	15,9	16,4	15,4
Латвія	14,4	14,4	14,5	13,8	13,5	12,9	12,1	11,7	10,8	10,9	13,3	14,1	14,5
Литва	18,8	19,3	18,3	18,6	20,0	20,1	19,4	17,8	17,5	16,8	18,9	20,5	20,8
Угорщина	22,9	22,2	21,3	21,6	22,2	22,3	22,8	22,1	21,6	20,1	21,9	22,2	22,7
Польща	17,2	15,8	15,5	16,9	18,3	17,8	18,0	18,0	17,7	18,0	16,8	17,4	17,3
Румунія	22,0	24,3	24,1	22,7	23,3	23,7	23,5	23,3	22,0	22,0	24,3	24,8	24,8

Джерело: Eurostat, National Accounts.

У Литві, Румунії та Болгарії вона зросла приблизно на 3 в.п. і становила 18,8%, 22,0 та 14,0% в 2000 р., збільшившись до 20,8%, 24,8 та 16,7% у 2012 р. відповідно. У Польщі, Естонії, Чехії частка ВДВ обробної промисло-

вості зменшилась на 1 в.п., а в Латвії та Угорщині залишилась практично незмінною протягом 2000–2012 рр., окрім кризи 2008–2009 рр., на яку всі розглянуті країни відреагували зниженням частки промислової ВДВ в її загальному обсязі.

В ЄС-15 продуктивність зросла в період 1999–2012 рр. у 2–3 рази. У середньому щорічне зростання продуктивності залишалося на рівні 10,5% в 1999–2012 рр., що в основному обумовлено наздоганяльними процесами в розвитку технологій обробної промисловості. Інвестиції в ІКТ мають значні наслідки для зайнятості в обробній промисловості, сприяючи поліпшенню продуктивності, одночасно зменшуючи попит на малокваліфіковану працю. Тим самим за рахунок вивільнення некваліфікованих працівників зайнятість в обробній промисловості зменшується.

На відміну від різноспрямованих тенденцій зміни частки промисловості у доданій вартості в структурі зайнятості частка виробництва в усіх країнах змінювалась однаково (рис. 1.6). Так, частка зайнятих в обробній промисловості скоротилася, в ЄС-15 в 2000 р. виробництва становили 17,3% від загальної чисельності зайнятих; до 2012 р. частка знизилася до 13,4 %.

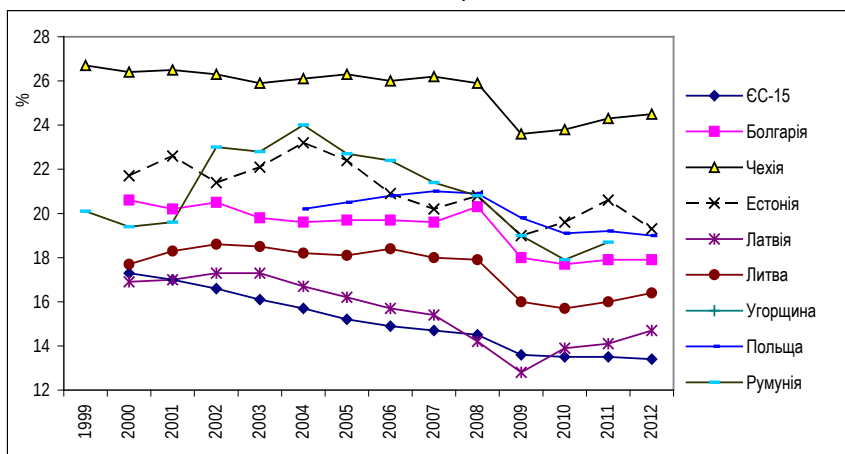

Рис. 1.6. Частка зайнятих в обробній промисловості в загальній кількості зайнятих

Джерело: Eurostat, National Accounts.

Крім того, зайнятість знизилася у всіх країнах за аналізований період. Найвища частка як доданої вартості, так і зайнятих (близько 25%) в промисловості Чехії, але вимушені скорочення у 2009 р. призвели до вивільнення 9% зайнятих в цій галузі, і докризові показники ще не досягнуті: У 2012 р.

частка зайнятих в обробній промисловості становила 24,5%, тоді як у 1999 р. становила 26,7%. Найменша частка зайнятих у виробництві у Латвії: 14,7 % в 2012 р.

Частка будівництва в загальній доданій вартості в ЄС-15 залишалася досить стабільною з 2000 р. по 2012 р. на рівні 6% (табл. 1.8). Однак у постсоціалістичних країнах після 2004 р. відбулося розгортання різноманітних будівельних проектів, результатом реалізації яких стало розширення частки доданої вартості будівництва у валовій доданій вартості цих країн.

Таблиця 1.8

Частка ВДВ будівництва в загальному обсязі доданої вартості

Країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ЄС-15	5,9	5,9	6,0	6,1	6,3	6,4	6,6	6,7	6,7	6,5	6,0	5,9	5,8
Болгарія	5,1	5,2	4,9	4,8	5,0	6,2	7,1	8,1	9,3	9,2	7,1	6,5	5,9
Чехія	6,6	6,3	6,5	6,7	6,9	6,7	6,6	6,8	6,8	7,1	7,3	6,8	6,3
Естонія	5,9	5,9	6,3	6,5	7,0	8,6	9,9	10,7	9,8	7,2	5,9	6,9	7,8
Латвія	6,8	6,4	6,2	6,3	6,6	7,0	8,5	10,4	10,1	8,0	5,3	5,5	6,2
Литва	6,0	5,9	6,3	7,0	7,2	7,8	9,4	11,2	11,2	6,6	5,9	6,5	6,0
Угорщина	5,3	5,6	5,9	5,5	5,2	5,4	5,1	4,8	4,9	4,9	4,2	4,0	3,8
Польща	7,8	7,4	6,8	6,2	5,8	6,3	6,7	7,4	7,7	8,1	8,1	8,2	7,8
Румунія	5,7	6,3	6,8	6,8	7,0	7,8	8,9	10,7	12,2	11,7	10,2	9,2	9,8

Джерело: Eurostat, National Accounts.

Відповідно до цього зайнятість у будівництві була також стабільною. В ЄС-15 у 1999 р. працюючі в будівництві становили 8,1% від загального числа зайнятих, у 2012 р. – 7,2 %. Щорічне зростання продуктивності праці в будівництві в 1999–2012 рр. становило 2–6% за рік, окрім кризового 2009 р., коли продуктивність скоротилася на 2% (рис. 1.7).

Тожусі постсоціалістичні країни продемонстрували зростання продуктивності праці в будівництві в 1999–2012 рр.

Аналіз показав, що основним фактором економічного розвитку є інноваційні зрушення, ключові компетенції та конкурентоспроможні ділові лі²³. Зростанню продуктивності праці в різних сферах економічної діяльності сприяє розвиток нових інформаційно-комунікаційних технологій, їх упровадження в діяльність підприємств різних галузей.

²³ Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. – К. : КНЕУ, 2004. – 275 с.

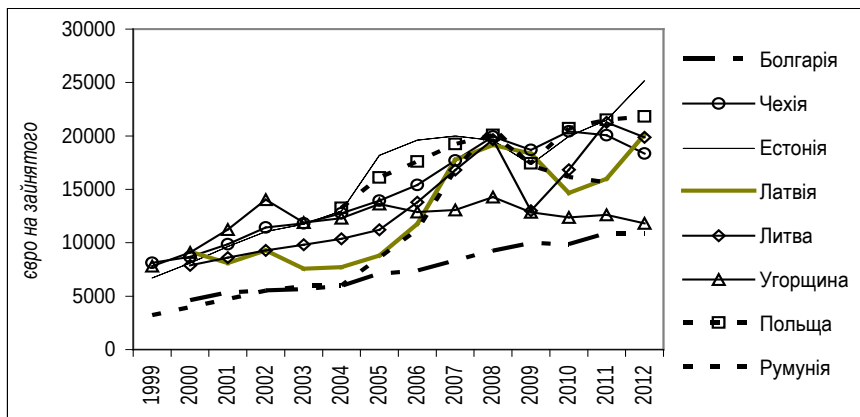

Рис. 1.7. Продуктивність праці в галузі будівництва

Джерело: Eurostat, National Accounts.

Розвиток сфери інформаційних технологій є запорукою зростання економіки знань, а збільшення зайнятості в цій сфері створюватиме підґрунтя для інноваційного розвитку економіки загалом. Частка зайнятих у сфері інформації та зв'язку в загальній чисельності зайнятих ЄС-15 (табл. 1.9) залишається досить стабільною (на рівні 3%) протягом усього аналізованого періоду.

Таблиця 1.9

ІТ-зайнятість в Україні та деяких країнах ЄС-15

Країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ЄС-15	2,9	3,0	3,0	3,0	2,9	2,9	3,0	3,0	3,0	3,1	3,0	3,1	3,2
Болгарія	1,7	1,7	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,7	1,8	2,1	2,2	2,2
Чехія	1,9	1,8	1,9	1,9	1,9	2,0	2,1	2,3	2,4	2,6	2,6	2,5	2,5
Естонія	2,0	2,3	2,1	1,6	2,0	2,4	2,4	2,2	2,5	2,5	2,3	2,8	3,1
Латвія	1,8	1,7	1,9	1,8	1,8	1,9	1,8	1,9	1,9	2,1	2,3	2,4	2,4
Литва	1,3	1,3	1,2	1,1	1,4	1,5	1,4	1,7	1,7	1,9	1,8	2,0	2,2
Польща	...	...	...	...	1,6	1,6	1,8	1,9	1,9	2,0	1,9	1,9	2,0
Румунія	1,1	1,1	1,4	1,4	1,6	1,4	1,4	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	...
Україна	...	...	...	...	1,1	1,0	0,9	1,0	1,2	1,2	1,3	1,4	1,5

Джерело: Eurostat, National Accounts та авторські розрахунки щодо України на основі даних Державної служби статистики України.

Темпи зростання інноваційної зайнятості в Україні не відрізняються від східноєвропейських, але її частка в загальній кількості зайнятих менша проти аналогічного показника країн ЄС-15. Особливо активно зростала частка ІТ-зайнятих в Естонії, де з 2000 р. по 2012 р. цей показник зріс на

1,1%, тоді як в інших країнах, і в Україні зокрема, зростання відбулося в межах 0,3–0,6%.

Поява нових технологій надала поштовх для створення нових послуг на базі ІКТ, розширила можливості діяльності у сфері послуг загалом. Частка зайнятих у сфері послуг ЄС-15 зростає досить швидкими темпами і в деяких країнах ЄС наближається до 70% від загальної кількості зайнятих (рис. 1.8).

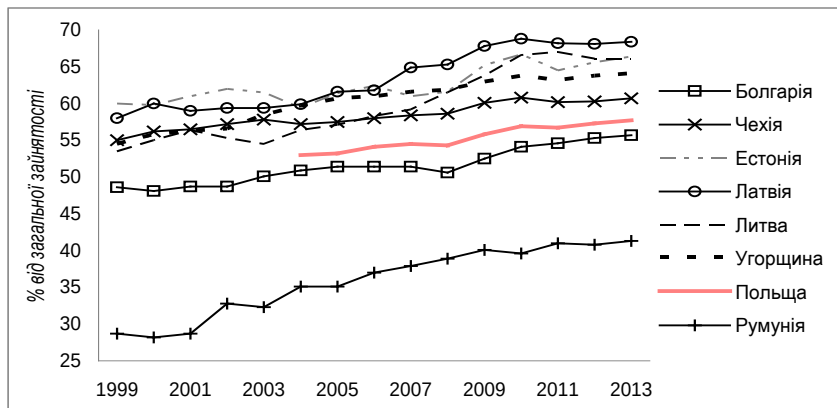

Рис. 1.8. Частка зайнятих у сфері послуг у країнах ЄС

Джерело: Eurostat, National Fccounts.

Так, у 1999 р. частка зайнятих у сфері послуг Латвії становила 58%, а в 2012 р. цей показник збільшився на 10,4 в.п. і досяг значення 68,4%, у Литві, Естонії, Угорщині, Чехії, Польщі та Болгарії також понад половину працюючих зайнято у сфері послуг. Тільки в Румунії цей показник становить 41,3% від усіх зайнятих в 2012 р., хоча темпи зростання зайнятості у сфері послуг високі. Зміни в структурі зайнятості країн, що нещодавно стали членами ЄС, є характерними і для України (табл. 1.10).

Таблиця 1.10

Структура зайнятості за видами економічної діяльності в Україні

Вид економічної діяльності	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	21,7	19,4	17,6	16,7	15,8	15,5	15,3	16,8	17,2
Промисловість	22,8	19,7	19,5	19,1	18,5	17,6	17,1	16,5	16,3
Будівництво	4,5	4,6	4,8	4,9	5,0	4,8	4,7	4,6	4,5
Сфера послуг	51,0	56,3	58,1	59,3	60,7	62,1	62,9	62,1	62,0

Джерело: за даними Держстату України.

Розвиток сфери послуг в Україні відбувається в річці європейських тенденцій. Частка зайнятих у сфері послуг України збільшувалась та становила в 2012 р. 62 %, що корелюється з відповідними показниками європейських країн.

Для оцінки рівня життя ми використали показники рівнів оплати праці і життя населення. Заробітна плата українців суттєво відстає від рівня зарплат не тільки країн ЄС (що не відповідає цілям євроінтеграції України), але й більшості країн СНД. Проте індекс Кейтця, який для європейських країн є практично нормативом, в Україні зростає, досягаючи прийнятного рівня.

Розрив українських зарплат із зарплатами в інших країнах суттєво зростає. Мінімальна зарплата «заморожена» сьогодні в Україні на рівні 78 євро. Водночас у сусідніх Словаччині та Польщі мінімальна зарплата досягла, відповідно, 307,7 і 405 євро, що вже казати про кризову Іспанію (800 євро) або благополучний Люксембург (1682,8 євро).

Для порівняльної характеристики СТС України та Європи використано такі індикатори соціальної сфери (табл. 1.11).

Таблиця 1.11

Індикатори рівня життя та соціальної сфери

Країна	Рівень безробіття за методологією МОП, 2004–2013 рр.	СЗП 2013 р., дол. США**	СЗП, \$ за ПКС 2012 р.	Мінімальна заробітна плата, дол. США за ПКС, 2013 р.	Індекс Кейтця, %	Індекс купівельної спроможності	Індекс охорони здоров'я, 2014 р.	Індекс освіти, 2011 р.
Україна	7,5	409,7	686	281	45,7	27,14	46,89	0,87
Країни Європи								
Білорусь	0,7	573,5	959	418	42,4	32,75	48,02	0,78
Іспанія	25	2220	2352	960	45,9	71,23	74,23	0,87
Люксембург	5,1	x	4089	1750	62,7	107,17	x	0,77
Молдова	5,6	297,8	438	x	x	22,31	x	0,72
Німеччина	5,5	2824	2720	x	x	105,8	76,66	0,93
Норвегія	3,1	3313	3678	x	x	89,81	75,39	0,99
Польща	10,1	983*	1536	758	64,1	56,42	54,26	0,82
Португалія	15,7	1090*	x	794	51,1	51,81	66,04	0,74
Росія	5,5	942,3	1215	223	22,4	36,08	52,71	0,78
Словаччина	14	1048	1385	599	54,4	50,41	58,84	0,88
Словенія	8,8	1310*	x	1219	82,5	57,81	55,88	0,93
США	7,4	3541*	3263	1340	46,1	125,63	68,15	0,94
Угорщина	10,9	696	1374	637	66,9	41,86	49,74	0,87
Чехія	7	963	1786	555	41,1	62,03	66,26	0,92
Японія	4,3	x	2522	x	x	90,86	84,82	0,88

Примітки: x – дані відсутні; показник не розраховується або мізерно малий;

* дані 2012 року, для Польщі – січень 2014 року.

Джерело: для країн СНД – авторські розрахунки за даними Статкомітету СНД і НБ; для інших країн – за даними ВВС.

З наведених даних лише показник рівня освіти в Україні відповідає значенням європейських країн, тоді як купівельна спроможність українців менша – удвічі, ніж жителів постсоціалістичних країн, і у 3–4 рази – ніж громадян ЄС.

За індексом охорони здоров'я Україна відстає від усіх, обраних для аналізу країн, окрім Молдови. Сучасний стан медицини характеризується неефективністю організації та застарілістю форм і методів лікування, а здоров'я українців – високими показниками захворюваності та смертності, особливо серед осіб працездатного віку, неможливістю для більшості українців отримати медичну допомогу на рівні стандартів цивілізованих країн.

З огляду на істотне відставання соціально-трудової сфери України порівняно з країнами ЄС пріоритетними напрямками розвитку є такі, як регулювання процесів на ринку праці, запровадження принципів гідної праці, піднесення рівня життя населення; охорона і безпека праці; соціальний захист.

Конвергенція СТС України та Європи потребує співпраці в інноваційних сферах економічної діяльності. Так, особливу увагу слід приділяти розвитку ІТ-сфери в Україні та формуванню ринку інноваційної праці²⁴. У східноєвропейських країнах, які приєдналися до ЄС, зайнятість в ІТ-сфері помітно зростає. Частка ІТ-зайнятих у цьому виді економічної діяльності в середньому по країнах ЄС становить 3%, в Україні – 1,4%. Виробництво нових технологій та програмного забезпечення в ІТ-сфері створює підґрунтя для інноваційного розвитку інших галузей економіки, тому необхідно стимулювати зростання частки ІТ-зайнятих в Україні.

Розвиток національної промисловості має базуватися на інноваційних технологіях. Частка зайнятих в промисловості України зменшилась до 16,3%, тоді як частка тільки обробної промисловості в країнах ЄС у середньому становить близько 20%. Розширення частки зайнятих в обробній промисловості є основою забезпечення внутрішнього попиту в країні та зменшення залежності національного ринку від імпорту.

Державна політика регулювання сфер СТВ має забезпечувати збалансування попиту та пропозиції на ринку праці й сприяти конвергенції соціально-трудової сфери України з ЄС шляхом реалізації концепції гідної праці та розвитку економіки знань, що сприятиме більш ефективному використанню людських ресурсів на європейському просторі.

²⁴ Петрова І.Л. Ринок інноваційної праці: тенденції формування в Україні // Україна: аспекти праці. – 2013. – № 5. – С. 6–7.